

PORĘCZENIE MAJĄTKOWE W POLSKIM PROCESIE KARNYM

Piotr Karlik

MONOGRAFIE

PORĘCZENIE MAJĄTKOWE W POLSKIM PROCESIE KARNYM

Piotr Karlik

MONOGRAFIE

Publikacja dofinansowana ze stypendium: „UAM Unikatowy Absolwent = Możliwości. Wzrost potencjału dydaktycznego Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza poprzez proinnowacyjne kształcenie w jęz. angielskim, interdyscyplinarność, e-learning, inwestycje w kadry” współfinansowanego ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego (UDA-POKL.04.01.01-00-019/10-00)

Stan prawny na 1 grudnia 2015 r.

Recenzent

Dr hab. Jacek Izydorczyk, prof. UŁ

Wydawca

Małgorzata Stańczak

Redaktor prowadzący

Katarzyna Gierłowska

Opracowanie redakcyjne

Agnieszka Bąk

Łamanie

Fotoedytor

Ta książka jest wspólnym dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, byś przestrzegał przysługujących im praw. Książkę możesz udostępnić osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. A jeśli musisz skopiować część, rób to jedynie na użytek osobisty.

SZANUJMY PRAWO I WŁASNOŚĆ
Więcej na www.legalnakultura.pl
POLSKA IZBA KSIĄŻKI

© Copyright by

Wolters Kluwer SA, 2016

ISBN 978-83-264-9647-9

ISSN 1897-4392

Wydane przez:

Wolters Kluwer SA

Dział Praw Autorskich

01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33

tel. 22 535 82 19

e-mail: ksiazki@wolterskluwer.pl

www.wolterskluwer.pl

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

Moim rodzicom

Spis treści

Wykaz skrótów / 13

Wstęp / 17

Rozdział I

Poręczenie majątkowe – zagadnienia ogólne / 23

1. Uwagi wprowadzające / 23
2. Poręczenie w innych dziedzinach prawa / 24
 - 2.1. Poręczenie w prawie cywilnym / 24
 - 2.2. Poręczenie w prawie karnym materialnym / 25
 - 2.3. Poręczenie w polskim procesie karnym / 26
3. Poręczenie majątkowe w świetle Konstytucji RP / 28
4. Istota poręczenia majątkowego / 34
5. Poręczenie majątkowe jako środek przymusu / 38
 - 5.1. Przymus prawny w ujęciu teoretycznym / 38
 - 5.2. Środki przymusu w polskim postępowaniu karnym / 41
 - 5.3. Poręczenie majątkowe a przymus prawny / 47

Rozdział II

Poręczenie majątkowe jako środek zapobiegawczy / 52

1. Poręczenie majątkowe w ujęciu historycznym / 52
 - 1.1. Uwagi wprowadzające / 52
 - 1.2. Gwarancja stawiennictwa w czasach starożytnych / 53
 - 1.3. Poręczenie majątkowe w procesie rzymskim / 54
 - 1.4. Rękojemstwo w średniowiecznym prawie karnym / 56
 - 1.5. Ewolucja poręczenia majątkowego w Polsce od 1918 r. / 58
 - 1.5.1. Poręczenie majątkowe w kodeksie postępowania karnego z 1928 r. / 58

- 1.5.2. Poręczenie majątkowe w kodeksie postępowania karnego z 1969 r. / **60**
- 1.5.3. Poręczenie majątkowe w kodeksie postępowania karnego z 1997 r. / **61**
- 1.6. Podsumowanie / **61**
- 2. Poręczenie majątkowe w ujęciu prawnoporównawczym / **62**
 - 2.1. Uwagi wprowadzające / **62**
 - 2.2. Poręczenie w amerykańskim procesie karnym / **63**
 - 2.3. Poręczenie w brytyjskim procesie karnym / **65**
 - 2.4. Poręczenie w australijskim procesie karnym / **68**
 - 2.5. Poręczenie w hiszpańskim procesie karnym / **70**
 - 2.6. Poręczenie w greckim procesie karnym / **71**
- 3. Poręczenie majątkowe w systemie środków zapobiegawczych / **73**
- 4. Poręczenie majątkowe jako środek zapobiegawczy / **81**
 - 4.1. Uwagi wprowadzające / **81**
 - 4.2. Zagadnienie samodzielności poręczenia majątkowego / **82**
 - 4.3. Zagadnienie subsydiarności poręczenia majątkowego / **86**
- 5. Organy uprawnione do stosowania poręczenia majątkowego / **88**
 - 5.1. Uwagi wprowadzające / **88**
 - 5.2. Organy uprawnione do stosowania poręczenia majątkowego w postępowaniu przygotowawczym / **88**
 - 5.3. Organy uprawnione do stosowania poręczenia majątkowego w postępowaniu sądowym / **91**
 - 5.4. Podsumowanie / **92**
- 6. Osoba uprawniona do złożenia poręczenia majątkowego / **94**
 - 6.1. Uwagi wprowadzające / **94**
 - 6.2. Oskarżony jako podmiot składający poręczenie majątkowe / **94**
 - 6.3. Inna osoba jako podmiot składający poręczenie majątkowe / **98**
- 7. Cel stosowania poręczenia majątkowego / **105**
- 8. Podstawy stosowania poręczenia majątkowego przed 1 lipca 2015 r. / **109**
- 9. Podstawy stosowania poręczenia majątkowego po 1 lipca 2015 r. / **118**
- 10. Zasady stosowania poręczenia majątkowego / **119**

- 10.1. Zasada proporcjonalności stosowania środków zapobiegawczych / **120**
 - 10.1.1. Dyrektywa konieczności a stosowanie poręczenia majątkowego / **121**
 - 10.1.2. Dyrektywa minimalizacji a poręczenie majątkowe / **124**
 - 10.1.3. Dyrektywa adaptacji środka zapobiegawczego a poręczenie majątkowe / **128**
- 10.2. Zasada ustawowej określoności środków zapobiegawczych / **129**
- 11. Funkcje poręczenia majątkowego / **130**

Rozdział III

Poręczenie majątkowe jako czynność złożona w polskim procesie karnym / 135

- 1. Uwagi wprowadzające / **135**
- 2. Inicjatywa stosowania poręczenia majątkowego / **135**
- 3. Elementy postanowienia o zastosowaniu poręczenia majątkowego / **138**
 - 3.1. Uwagi wprowadzające / **138**
 - 3.2. Elementy szczególne postanowienia o zastosowaniu poręczenia majątkowego / **140**
 - 3.3. Wysokość poręczenia majątkowego / **141**
 - 3.4. Rodzaj poręczenia majątkowego / **143**
 - 3.5. Przedmiot poręczenia majątkowego / **144**
 - 3.5.1. Uwagi wprowadzające / **144**
 - 3.5.2. Pieniądze jako przedmiot poręczenia majątkowego / **146**
 - 3.5.3. Papiery wartościowe jako przedmiot poręczenia majątkowego / **149**
 - 3.5.4. Zastaw jako przedmiot poręczenia majątkowego / **156**
 - 3.5.5. Hipoteka jako przedmiot poręczenia majątkowego / **160**
 - 3.5.6. Podsumowanie / **163**
 - 3.6. Warunki poręczenia majątkowego / **164**
 - 3.7. Termin złożenia poręczenia majątkowego / **165**

- 3.8. Czynniki decydujące o wysokości, rodzaju, warunkach i terminie złożenia poręczenia majątkowego / 167
- 3.9. Uzasadnienie postanowienia o zastosowaniu poręczenia majątkowego / 171
- 3.10. Warunkowy charakter postanowienia o zastosowaniu poręczenia majątkowego / 173
- 3.11. Podsumowanie / 176
- 4. Przyjęcie poręczenia majątkowego / 177
- 5. Informacja przekazywana poręczającemu / 179
 - 5.1. Uwagi wprowadzające / 179
 - 5.2. Zakres informacji przekazywanej osobie składającej poręczenie majątkowe / 180
 - 5.3. Obowiązki poręczyciela majątkowego / 185
 - 5.4. Moment pouczenia osoby składającej poręczenie majątkowe / 187
 - 5.5. Konsekwencje niepouczenia poręczyciela / 192
- 6. Wzruszenie postanowienia w przedmiocie poręczenia majątkowego / 192
 - 6.1. Uwagi wprowadzające / 192
 - 6.2. Zażalenie na postanowienie w przedmiocie poręczenia majątkowego / 193
 - 6.3. Uchylenie lub zmiana z urzędu postanowienia o zastosowaniu poręczenia majątkowego / 196
 - 6.4. Rozpoznanie wniosku o zmianę poręczenia majątkowego / 200
- 7. Cofnięcie poręczenia majątkowego / 203
- 8. Ustanie poręczenia majątkowego / 205
- 9. Konsekwencje majątkowe ustania poręczenia majątkowego / 208
 - 9.1. Zwrot kwoty poręczenia majątkowego wraz z odsetkami / 208
 - 9.2. Zaliczenie kwoty poręczenia majątkowego na poczet grzywny i kosztów procesu / 213

Rozdział IV

Przepadek poręczenia majątkowego / 217

- 1. Uwagi wprowadzające / 217
- 2. Podstawy orzeczenia przepadku poręczenia majątkowego / 219
 - 2.1. Uwagi wprowadzające / 219

- 2.2. Podstawy obligatoryjnego przypadku poręczenia majątkowego / **224**
- 2.3. Podstawy fakultatywnego przypadku poręczenia majątkowego / **226**
- 2.4. Podstawy orzeczenia przypadku poręczenia majątkowego a podstawy zastosowania tego środka / **230**
3. Orzeczenie przypadku poręczenia majątkowego / **232**
4. Wykonanie postanowienia o przypadku poręczenia majątkowego / **238**
5. Ochrona praw osób trzecich w przypadku orzeczenia przypadku poręczenia majątkowego / **243**
6. Zaspokojenie roszczeń pokrzywdzonego w przypadku orzeczenia przypadku poręczenia majątkowego / **246**
7. Częściowy przypadek poręczenia majątkowego po 1 lipca 2015 r. / **248**

Rozdział V

Próba nowego spojrzenia na poręczenie majątkowe / 252

1. Uwagi wprowadzające / **252**
2. Poręczenie majątkowe jako (nie)samodzielny środek zapobiegawczy / **253**
3. Niejednolity charakter poręczenia majątkowego / **257**
4. Sąd jako jedyny organ uprawniony do stosowania poręczenia majątkowego / **261**
5. Prawo do poręczenia majątkowego / **264**
6. Podsumowanie / **267**

Wnioski końcowe / 269

Bibliografia / 275

Wykaz tabel i wykresów / 289

Wykaz skrótów

Akty prawne

- d.k.k.** ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. – Kodeks karny (Dz. U. Nr 13, poz. 94 z późn. zm.)
- d.k.p.k.** ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz. U. Nr 13, poz. 96 z późn. zm.)
- EKPC** europejska Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 z późn. zm.)
- k.c.** ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (tekst jedn.: Dz. U. z 2014 r. poz. 121 z późn. zm.)
- k.k.** ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz. U. Nr 88, poz. 553 z późn. zm.)
- k.k.w.** ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz. U. Nr 90, poz. 557 z późn. zm.)
- Konstytucja RP** Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.)
- k.p.c.** ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (tekst jedn.: Dz. U. z 2014 r. poz. 101 z późn. zm.)
- k.p.k.** ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz. U. Nr 89, poz. 555 z późn. zm.)
- k.p.k. z 1928 r.** rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 19 marca 1928 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz. U. Nr 33, poz. 313)

k.s.h.	ustawa z dnia 15 września 2000 r. – Kodeks spółek handlowych (tekst jedn.: Dz. U. z 2013 r. poz. 1030 z późn. zm.)
LECrim	Ley de Enjuiciamiento Criminal (hiszpański kodeks postępowania karnego)

Publikatory, zbiory orzecznictwa i czasopisma

Apel.-Lub.	Apelacja. Orzecznictwo Sądu Apelacyjnego w Lublinie
Dz. U.	Dziennik Ustaw
Dz. Urz. WE	Dziennik Urzędowy Wspólnot Europejskich
KPP	Kwartalnik Prawa Prywatnego
KZS	Krakowskie Zeszyty Sądowe
M.P.	Monitor Polski
M. Praw.	Monitor Prawniczy
NP	Nowe Prawo
OSA	Orzecznictwo Sądów Apelacyjnych
OSA/Kat.	Orzecznictwo Sądu Apelacyjnego w Katowicach
OSAŁ	Orzecznictwo Sądu Apelacyjnego w Łodzi
OSNC	Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna
OSNKW	Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Karna i Wojskowa
OSNPG	Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Wydawnictwo Prokuratury Generalnej
OSNSD	Orzecznictwo Sądu Najwyższego w Sprawach Dyscyplinarnych
OSNwSK	Orzecznictwo Sądu Najwyższego w Sprawach Karnych
OSP	Orzecznictwo Sądów Polskich
OTK	Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego
OTK-A	Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego; zbiór urzędowy, Seria A
OTK-B	Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego; zbiór urzędowy, Seria B (od 2002 r.)
PiP	Państwo i Prawo
Prok. i Pr.	Prokuratura i Prawo
Prok. i Pr.-wkł.	Prokuratura i Prawo – wkładka
Prz. Sejm.	Przegląd Sejmowy

PS	Przegląd Sądowy
PUG	Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego
RPEiS	Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny
St. Praw.	Studia Prawnicze
WPP	Wojskowy Przegląd Prawniczy
ZNUJ	Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego

Inne

ETPC	Europejski Trybunał Praw Człowieka
KKPK	Komisja Kodyfikacyjna Prawa Karnego
NSA	Naczelny Sąd Administracyjny
SA	Sąd Apelacyjny
SN	Sąd Najwyższy
SO	Sąd Okręgowy
TK	Trybunał Konstytucyjny

Wstęp

Poręczenie majątkowe zgodnie z systematyką kodeksu postępowania karnego zaliczane jest do nieizolacyjnych środków zapobiegawczych. Obok pozostałych rodzajów poręczeń, dozoru Policji, nakazu opuszczenia mieszkania zajmowanego wspólnie z pokrzywdzonym, zakazów określonych w art. 276 k.p.k. i zakazu opuszczania kraju, ma ono stanowić alternatywę dla najsurowszego środka zapobiegawczego, jakim jest tymczasowe aresztowanie. Nie oznacza to jednak, jak uznaje się zgodnie w orzecznictwie i nauce procesu karnego, że poręczenie majątkowe ma charakter subsydiarny względem izolacyjnego środka zapobiegawczego.

Poręczenie majątkowe uważane jest za drugi, po tymczasowym aresztowaniu, najbardziej dolegliwy (surowy) środek zapobiegawczy. Wkracza ono w prawa i wolności obywatelskie, wprowadzając zasadnicze ograniczenie możliwości dysponowania określonymi wartościami majątkowymi, takimi jak: pieniądze, papiery wartościowe, zastaw czy hipoteka. W najbardziej skrajnych przypadkach stosowanie tego środka może zakończyć się orzeczeniem przepadku przedmiotu poręczenia. Przedmiot złożony tytułem poręczenia majątkowego staje się wówczas własnością Skarbu Państwa.

Wykształcenie się instytucji poręczenia majątkowego w znanym dziś kształcie nastąpiło w latach 70. XX w., wraz z przyjęciem przepisów kodeksu postępowania karnego z 1969 r. Przepis art. 266 k.p.k. z 1997 r. stanowi dosłowne powtórzenie wcześniejszej regulacji. Przebudowany został jednak model stosowania środków zapobiegawczych. Istotną, choć nie zawsze docenianą rolę, pełni w tym zakresie przepis art. 257 § 2 k.p.k., który – jak się wydaje – kształtuje właściwy obraz funkcjonowania środków zapobiegawczych.

Zauważyć należy, że instytucja poręczenia majątkowego była dotychczas przedmiotem dwóch opracowań monograficznych. Pierwsze, autorstwa A. Bulsiewicza, zostało opublikowane w 1991 r. Stanowiło pionierską w nauce polskiego procesu karnego pracę w całości poświęconą poręczeniu majątkowemu. Druga praca, napisana przez D. Tarnowską, powstała już w realiach obowiązującego kodeksu postępowania karnego (2002 r.). Obie, niezwykle wartościowe monografie, nie wyczerpały jednak przedmiotu poręczenia majątkowego. Podobną uwagę odnieść należy do opracowań cząstkowych dotyczących instytucji poręczenia majątkowego, których pełen wykaz zawiera bibliografia dołączona do pracy. Pokazały jednocześnie, że instytucja ta jest niezwykle złożona, a oceny dotyczące konstrukcji i praktycznych aspektów jej funkcjonowania pozostały w wielu miejscach rozbieżne. Ponadto od czasu opublikowania wskazanych opracowań praktyka stosowania poręczenia majątkowego napotkała nowe problemy i trudności, które – jak dotąd – pozostają nierozstrzygnięte.

Kontrowersyjność instytucji, złożoność związanych z nią problemów, a nadto jej praktyczna przydatność przesądziły o wyborze tematu niniejszej pracy. Wskazane okoliczności miały także istotny wpływ na jej charakter oraz przyjęte w niej założenia. Przesądziły ponadto o wyborze metod badawczych. Metoda dedukcyjna, polegająca na analizie źródeł prawa, orzecznictwa sądowego i literatury przedmiotu, została uzupełniona metodą indukcyjną, opartą na analizie wyników przeprowadzonych badań. Otrzymano w ten sposób kompletny materiał badawczy. Umożliwił on spojrzenie na poręczenie majątkowe ze wszystkich możliwych perspektyw i płaszczyzn.

Książka została oparta w istotnym stopniu na rezultatach badań aktowych i ankietowych. Badania ankietowe przeprowadzone zostały w oparciu o kwestionariusz ankiet zawierający najważniejsze pytania z punktu widzenia funkcjonowania poręczenia majątkowego, skierowany do sędziów sądów powszechnych i prokuratorów powszechnych jednostek prokuratury. Badaniami objęto 20 prokuratur rejonowych i 26 prokuratur okręgowych oraz 20 sądów rejonowych i 26 sądów okręgowych. Odpowiedzi uzyskano z 68 jednostek, co stanowi blisko 74% ogółu wysłanych ankiet. Analiza odpowiedzi udzielonych na pytania zawarte w ankiecie pozwoliła

na poznanie opinii sędziów i prokuratorów na temat praktycznych aspektów funkcjonowania instytucji poręczenia majątkowego.

Wyniki te zostały zestawiane z rezultatami drugiej części badań, tj. z analizą akt spraw, w których zastosowane zostało poręczenie majątkowe. Tym razem próba badawcza objęła następujące sądy okręgowe: Sąd Okręgowy w Poznaniu, Sąd Okręgowy w Gdańsku, Sąd Okręgowy w Koninie oraz Sąd Okręgowy w Zielonej Górze. W ten sposób udało się wyodrębnić i objąć badaniami 157 postanowień o zastosowaniu poręczenia majątkowego i niemal taką samą liczbę protokołów z przyjęcia przedmiotu składanego tytułem tego środka. Pozwoliło to na ustalenie rzeczywistego obrotu funkcjonowania instytucji poręczenia w praktyce polskiego wymiaru sprawiedliwości.

Przedstawione w pracy wnioski sformułowane zostały zatem przy uwzględnieniu trzech płaszczyzn badawczych: opinii sędziów i prokuratorów na temat roli poręczenia majątkowego i jego funkcjonowania w procesie karnym, akt spraw karnych, w których zastosowano poręczenie majątkowe oraz analizy obowiązujących przepisów i stanowiska doktryny procesu karnego.

Podstawowym celem niniejszej pracy jest pokazanie szczególnej roli i miejsca poręczenia majątkowego w systemie środków zapobiegawczych. Wynika to z przyjętego na wstępie założenia, zgodnie z którym ten izolacyjny środek zapobiegawczy w sposób zasadniczy różni się od pozostałych środków zapobiegawczych. W przekonaniu autora dopiero zrozumienie istoty tej instytucji pozwoli na właściwe jej wykorzystywanie w ramach postępowania karnego. W przeciwnym wypadku poręczenie majątkowe nie będzie miało szans stać się realną alternatywą dla tymczasowego aresztowania.

Przyjętym założeniom, metodom badawczym oraz celowi pracy odpowiada struktura książki, w której wydzielono pięć rozdziałów, które zawierają krytyczną analizę instytucji poręczenia majątkowego w świetle obowiązujących przepisów, stanowiska nauki oraz orzecznictwa sądowego. Zostało to wzbogacone o wyniki badań zrealizowanych w ramach pracy badawczej. Dzięki takiej kompozycji możliwe było pokazanie teoretycznych

rozważań poświęconych poręczeniu majątkowemu na tle praktyki sądów i prokuratur.

Rozdział I poświęcony został rozważaniom o charakterze teoretycznoprawnym. Poza prezentacją poręczenia majątkowego na tle innych dziedzin prawa, skupiono się przede wszystkim na ukazaniu jego istoty. Szczególne znaczenie przypisano zagadnieniu przymusu prawnego w kontekście stosowania poręczenia majątkowego. Sporo miejsca poświęcono także instytucji poręczenia w świetle obowiązującej Konstytucji RP, zwłaszcza w kontekście zgodności orzekania przepadku jego przedmiotu z normami ustawy zasadniczej.

Rozdział II przedstawia poręczenie majątkowe na tle pozostałych środków zapobiegawczych. Omówiono w nim przede wszystkim zasady stosowania środków zapobiegawczych i wynikające z nich dyrektywy. W rozdziale tym dokonano także prezentacji celów i funkcji, jakie ma realizować poręczenie majątkowe w procesie karnym. Kilka uwag poczyniono też o relacjach, jakie zachodzą pomiędzy poręčeniem majątkowym a pozostałymi środkami przymusu, zwłaszcza tymczasowym aresztowaniem i listem żelaznym. Ponadto w rozdziale tym zawarto rozważania natury historycznej oraz prawnoporównawczej.

Rozdział III prezentuje instytucję poręczenia majątkowego w ujęciu dynamicznym. Stosowanie poręczenia majątkowego stanowi złożony proces, który składa się z wielu następujących po sobie elementów. Ominięcie któregośkolwiek z nich spowoduje, że środek ten będzie po prostu nieefektywny. W rozdziale tym wszechstronnej analizie zostały poddane wymagania stawiane postanowieniu o zastosowaniu poręczenia majątkowego. Rozwiązano też kwestię statusu osoby poręczającej. W rozdziale tym przedstawiono także, jak powinno wyglądać postępowanie organu procesowego po ustaniu poręczenia majątkowego. Dotyczy to zwłaszcza kwestii zwracania kwoty poręczenia majątkowego wraz z odsetkami i możliwości jej zaliczania na poczet orzeczonej grzywny, kosztów procesu itp.

W rozdziale IV omówiono zagadnienie przepadku poręczenia majątkowego. Przedstawiono podstawy orzekania przepadku, które w znaczący sposób ograniczają szersze wykorzystywanie tego środka w praktyce.

Zweryfikowano także model postępowania w ramach wykonania orzeczenia o przepadku poręczenia majątkowego. Zwrócono uwagę na to, że dokonano kilku istotnych nowelizacji w ramach postępowania egzekucyjnego w administracji, które obecnie dają więcej możliwości właściwym organom egzekucyjnym.

Rozdział V zawiera krytyczne podsumowanie istniejących obecnie regulacji. Została w nim także wysunięta propozycja nowego spojrzenia na poręczenie majątkowe. Zwrócono uwagę, że choć pozostaje ono niez izolacyjnym środkiem zapobiegawczym, to w praktyce jest ono silnie powiązane z tymczasowym aresztowaniem.

Książka powstała na podstawie doktoratu przygotowanego w Zakładzie Postępowania Karnego Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, stąd też chciałbym złożyć szczególne podziękowania mojemu Promotorowi – Panu prof. dr. hab. Pawłowi Wilińskiemu za pełną życzliwości i wyrozumiałości opiekę naukową.

Pragnę także wyrazić swoją wdzięczność recenzentom – Pani prof. UAM dr hab. Hannie Paluszkiewicz i Panu prof. dr. hab. Jerzemu Skorupce, których cenne rady stanowiły dla mnie nieocenioną pomoc i przyczyniły się do powstania tej książki. Słowa podziękowania należą się także Panu prof. UŁ dr. hab. Jackowi Izydorczykowi – recenzentowi wydawniczemu.

Rozdział I

Poręczenie majątkowe – zagadnienia ogólne

1. Uwagi wprowadzające

Rozważania poświęcone poręczeniu majątkowemu w polskim procesie karnym należy rozpocząć od wyjaśnienia znaczenia tego pojęcia. Jest to niezwykle istotne, gdyż – jak słusznie stwierdza A. Bulsiewicz – w różnych działach prawa można spotkać instytucje prawne, które w swej nazwie zawierają pojęcie poręczenia¹. Najlepszym i najbardziej znanym przykładem jest umowa poręczenia występująca na gruncie prawa cywilnego. Również w samym kodeksie postępowania karnego pojawiają się poręczenia różnego rodzaju: majątkowe, osoby godnej zaufania i tzw. indywidualne. Wszystkie te rodzaje poręczeń, pomimo swoistej zbieżności terminologicznej, w sposób zasadniczy różnią się od siebie.

Według *Słownika współczesnego języka polskiego* poręczyć to tyle, co dać gwarancję, zaręczyć lub zapewnić o czymś². Podobnie poręczenie definiuje *Słownik języka polskiego*³. Widać zatem wyraźnie, że w języku polskim termin „poręczenie” ma ujednolicone znaczenie. Odnosi się do sytuacji, w której jeden podmiot, najczęściej osoba fizyczna, składa rękojmię, daje gwarancje za kogoś, za coś. Ustalone w ten sposób znaczenie „poręczenia” można przenieść na grunt procesu karnego. Poręczenie majątkowe określone w przepisie art. 266 § 1 k.p.k. będzie się zatem sprowadzać do sytuacji, w której podmiot (w tym przypadku oskarżony lub inna osoba) będzie występował z określoną gwarancją (postać poręczenia

¹ A. Bulsiewicz, *Poręczenie majątkowe w polskim procesie karnym*, Toruń 1991, s. 9.

² *Słownik współczesnego języka polskiego*, pod red. B. Dunaja, Warszawa 1996, s. 811.

³ *Słownik języka polskiego*, pod red. M. Szymczaka, t. 2, Warszawa 1982, s. 822.

majątkowego) wobec organów postępowania karnego. Poszczególne elementy tego stosunku prawnego, a zwłaszcza jego charakter, będą przedmiotem wnikliwej analizy w dalszej części pracy.

2. Poręczenie w innych dziedzinach prawa

2.1. Poręczenie w prawie cywilnym

Z typową postacią poręczenia, polegającą na wzięciu odpowiedzialności za cudzy dług, mamy do czynienia w prawie cywilnym⁴. Zgodnie z przepisem art. 876 k.c. przez umowę poręczenia poręczyciel zobowiązuje się względem wierzyciela wykonać zobowiązanie na wypadek, gdyby dłużnik zobowiązania nie wykonał. Poręczenie obok umowy gwarancyjnej i weksla stanowi klasyczną postać zabezpieczenia typu osobistego. Poprzez umocnienie swojej pozycji prawnej wierzyciel może szukać zaspokojenia wierzytelności także z majątku poręczyciela⁵. Stosunek poręczenia powstaje na podstawie umowy, której stronami są wierzyciel oraz poręczyciel⁶. Na podstawie przepisu art. 876 § 2 k.c. oświadczenie poręczyciela pod rygorem nieważności powinno przybrać formę pisemną (*ad solemnitatem*)⁷. W odróżnieniu od poręczenia występującego w procesie karnym, może ono dojść do skutku także bez wiedzy dłużnika⁸. Podstawową cechą umowy poręczenia jest jej akcesoryjność, co oznacza, że zobowiązanie poręczyciela zasadniczo dzieli los zobowiązania dłużnika głównego⁹. Warto również zaznaczyć, że w polskim prawie cywilnym poręczenie nie ma charakteru subsydiarnego. Oznacza to, że obowiązuje równorzędność odpowiedzialności dłużnika głównego i poręczyciela.

⁴ Poręczenie występuje także w prawie bankowym (art. 80 ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. – Prawo bankowe, tekst jedn.: Dz. U. z 2015 r. poz. 128 z późn. zm.), jednak ponieważ jest to umowa cywilna nazwana, mają do niej zastosowanie odpowiednie przepisy kodeksu cywilnego. M. Spyra (w.): *Prawo bankowe. Komentarz*, pod red. F. Zolla, Kraków 2005, s. 757 i n.

⁵ A. Szpunar, *Zabezpieczenia osobiste wierzytelności*, Sopot 1997, s. 23.

⁶ R. Trzaskowski, *Poręczenie: analiza instytucji i perspektywa kodyfikacyjna*, Warszawa 2012, s. 13.

⁷ A.S. Ważbiński, *Umowa poręczenia w nowym kodeksie cywilnym PRL*, PUG 1964, nr 8–9, s. 211; Z. Radwański (w.): *Prawo zobowiązań – część szczegółowa*, pod red. J. Panowicz-Lipskiej, System Prawa Prywatnego, t. 8, Warszawa 2004, s. 411.

⁸ Z. Gawlik (w.): *Kodeks cywilny. Komentarz*, pod red. A. Kidyby, Warszawa 2010, s. 1149.

⁹ M. Mikłaszewicz, *Zobowiązanie del credere a umowa o świadczenie przez osobę trzecią i poręczenie – problematyka kauzalności i akcesoryjności czynności prawnych*, KPP 2005, z. 4, s. 1025.

Powyższa, krótka prezentacja umowy poręczenia pokazuje, że poza samą ideą pojawienia się osoby trzeciej w ramach istniejącego stosunku prawnego pomiędzy dwoma podmiotami, nie ma żadnych innych podobieństw pozwalających na utożsamianie tej instytucji z poręczeniem majątkowym występującym w postępowaniu karnym. Pozostaje zatem zgodzić się ze stwierdzeniem A. Bulsiewicza, iż „należy sobie uzmysłwić, że umowa poręczenia oraz poręczenie majątkowe są instytucjami unormowanymi w różnych działach prawa, różna jest ich istota i służą one różnym celom”¹⁰.

2.2. Poręczenie w prawie karnym materialnym

Instytucję poręczenia do niedawna można było spotkać także w przepisach prawa karnego materialnego. W kodeksie karnym z 1969 r.¹¹ funkcjonowały tzw. poręczenia społeczne i poręczenia osoby godnej zaufania. Były one ściśle powiązane ze środkami probacyjnymi określonymi w ustawie karnej, tj. z warunkowym umorzeniem postępowania, warunkowym zawieszeniem wykonania kary i warunkowym przedterminowym zwolnieniem. Ustawodawca przewidział możliwość uzależnienia stosowania tych instytucji od udzielenia stosownego poręczenia (przepisy: art. 28 § 1, art. 76 § 1 i art. 94 d.k.k.). Pod rządami poprzedniego kodeksu karnego wprowadzenie takiego rozwiązania spotkało się z powszechną aprobatą, ściśle wiązało się bowiem z przesłankami i celami wspomnianych instytucji¹².

Zgodnie z powszechnym stanowiskiem doktryny „poręczenie polega na zapewnieniu podjęcia starań wobec przestępcy, aby go skłonić do wypełnienia obowiązków próby i przestrzegania porządku prawnego, a zwłaszcza aby powstrzymać go przed dokonaniem nowego czynu przestępnego”¹³. Poręczenie mogła złożyć osoba godna zaufania, moralnie nieposzlakowana, o odpowiednim wyrobieniu społecznym i doświadczeniu

¹⁰ A. Bulsiewicz, *Poręczenie majątkowe w polskim procesie...*, s. 14.

¹¹ Dz. U. Nr 13, poz. 94.

¹² M. Cieślak, Z. Doda, *Spoleczne poręczenie (w związku z pracą prof. A. Liedlego oraz projektemi kodyfikacji prawa karnego)*, Paestra 1968, z. 12; Z. Iwaszkiewicz, *Poręczenie wychowawcze*, NP 1968, nr 12.

¹³ M. Leonieni, *Warunkowe umorzenie za poręczeniem*, Gazeta Sądowa i Penitencjarna 1968, nr 10, s. 8.

zyciowym, które były niezbędne do wykonania stojących przed nią zadań¹⁴. Najbardziej preferowane było poręczenie udzielane przez organizację społeczną lub kolektyw, w którym pracował sprawca. Było to przede wszystkim podyktowane celami, które zostały postawione przed wymiarem sprawiedliwości PRL, do których zaliczano między innymi kształtowanie świadomości obywatelskiej w kierunku socjalizmu.

Jednakże tak jak znaczna część rozwiązań o charakterze ideologicznym, tak i poręczenie nie odgrywało znaczącej roli w praktyce organów procesowych. Jak pokazują dane statystyczne, poręczenie przy warunkowym umorzeniu postępowania i warunkowym zawieszeniu wykonania kary stosowano zaledwie w stosunku do 0,4% ogółu osób, które korzystały z dobrodziejstwa tych instytucji¹⁵. Przyczyn takiego stanu rzeczy należy upatrywać w niedostosowaniu tych instytucji do realiów panujących w ówczesnej Polsce. Słaba świadomość prawna, a przede wszystkim niechęć znacznej części społeczeństwa do współpracy z wymiarem sprawiedliwości sprawiły, że poręczenie stało się instytucją wręcz marginalną. Konsekwencją tego była rezygnacja z tych rozwiązań w nowym kodeksie karnym uchwalonym w 1997 r.¹⁶, co należy ocenić zdecydowanie pozytywnie.

2.3. Poręczenie w polskim procesie karnym

Również na gruncie postępowania karnego poręczenie nie jest instytucją jednolitą. Obok w zasadzie podstawowego poręczenia majątkowego wyróżnia się także dwa inne rodzaje poręczeń: poręczenie społeczne (art. 271 k.p.k.) oraz poręczenie osoby godnej zaufania (art. 272 k.p.k.)¹⁷. Po raz pierwszy zostały one unormowane w kodeksie postępowania karnego z 1969 r.¹⁸ jako przejaw dążenia do zracjonalizowania systemu środków zapobiegawczych¹⁹. Ich uzasadnienie ideologiczne było zbliżo-

¹⁴ M. Leonieni, W. Michalski, *Poręczenie w ustawie i praktyce sądowej*, Palestra 1972, z. 4, s. 53.

¹⁵ *Ibidem*, s. 60. Zob. też: M. Leonieni, *Poręczenie społeczne i indywidualne przy warunkowym umorzeniu postępowania karnego w świetle ustawy i praktyki*, Warszawa 1979; idem, *Poręczenie przy warunkowym zawieszeniu wykonywania kary*, Warszawa 1979.

¹⁶ Dz. U. Nr 89, poz. 555 z późn. zm.

¹⁷ J. Tylman (w:) T. Grzegorzcyk, J. Tylman, *Polskie postępowanie karne*, Warszawa 2009, s. 567.

¹⁸ Dz. U. Nr 13, poz. 96.

¹⁹ M. Lipczyńska, *Nowe formy udziału czynnika społecznego w procesie karnym*, Prawo i Życie 1970, nr 18, s. 3.

ne do uzasadnienia poręczeń występujących na gruncie prawa karnego. Podkreślano zwłaszcza, że środek ten dopiero w społeczeństwie socjalistycznym ma realną szansę na osiągnięcie przypisanych mu celów i zadań²⁰. Zwracano szczególną uwagę na wychowawcze aspekty tego środka zapobiegawczego w stosunku do społeczeństwa²¹. Ale pomimo licznych zabiegów władzy ludowej środki te nie cieszyły się popularnością i były orzekane w stosunkowo niewielkiej liczbie spraw²².

Obie te instytucje zostały zaadaptowane do kodeksu postępowania karnego z 1997 r. Głównym *ratio legis* obu poręczeń jest wzbogacenie arsenału środków, za pomocą których możliwe jest zabezpieczenie prawidłowego toku postępowania²³. Zarówno poręczenie społeczne, jak i indywidualne polega na przyjęciu poręczenia, że oskarżony stawia się na każde wezwanie i nie będzie w sposób bezprawny utrudniał postępowania. Na poręczającego zgodnie z przepisem art. 273 k.p.k. zostają nałożone obowiązki polegające na niezwłocznym zawiadamianiu sądu lub prokuratora o wiadomych mu poczynaniach oskarżonego zmierzających do uchylenia się od obowiązku stawienia się na wezwanie lub do utrudniania w inny bezprawny sposób postępowania.

Istotnym *novum*, które wprowadziła nowelizacja kodeksu postępowania karnego z 2003 r.²⁴, było dodanie możliwości odpowiedniego stosowania obowiązków orzekanych przy dozorze Policji (art. 275 § 2 k.p.k.). Jednak pomimo uwolnienia tych instytucji od wpływu ideologii i przedstawionych zmian, poręczenie społeczne i poręczenie osoby godnej zaufania nadal nie cieszą się popularnością²⁵. W związku z powyższym pojawia się wątpliwość co do zasadności dalszego utrzymywania tych instytucji w systemie środków zapobiegawczych, zwłaszcza że nie stano-

²⁰ Z. Iwaszkiewicz, *Poręczenie społeczne jako środek zapobiegawczy*, Warszawa 1974, s. 19.

²¹ H. Kosowski, *Wychowawcze aspekty poręczenia społecznego jako środka zapobiegawczego*, NP 1975, nr 3, s. 453 i n.

²² Z. Iwaszkiewicz, *Poręczenie...*, s. 144; *idem*, *Nie dość wykorzystywany oręż wychowawczy – poręczenie społeczne*, Przegląd Związkowy 1970, nr 9, s. 56.

²³ P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgryzek, *Kodeks postępowania karnego*, t. 1, *Komentarz do artykułów 1–296*, pod red. P. Hofmańskiego, Warszawa 2007, s. 1227.

²⁴ Dz. U. Nr 111, poz. 1061.

²⁵ Zgodnie z danymi Ministerstwa Sprawiedliwości w 2011 r. liczba zastosowanych poręczeń społecznych i poręczeń osoby zaufania w sądach rejonowych i okręgowych wyniosła łącznie 79 (*Środki zapobiegawcze orzeczone przez sądy rejonowe i okręgowe w latach 2005–2011*).

wią one realnej alternatywy dla tymczasowego aresztowania, co miało być głównym motywem ich utrzymania w kodeksie postępowania karnego z 1997 r.

3. Poręczenie majątkowe w świetle Konstytucji RP

W rozważaniach poświęconych poręczeniu majątkowemu szczególną uwagę należy poświęcić zagadnieniom konstytucyjnym. Jest to istotne, ponieważ stosowanie tego nieizolacyjnego środka zapobiegawczego wiąże się z możliwością ingerencji w konstytucyjnie chronione prawo własności. Dzieje się tak, jeżeli na skutek ucieczki lub ukrywania się oskarżonego albo na skutek utrudniania przez niego postępowania karnego w inny sposób dojdzie do orzeczenia przepadku poręczenia majątkowego (art. 268 k.p.k.). Należy zatem ustalić, czy i w jakim stopniu rozwiązanie to jest zgodne z normami konstytucyjnymi.

Konstytucja z 1997 r.²⁶ zagadnienie własności porusza w wielu miejscach, dlatego można odnieść wrażenie, że ustrojodawca w sposób szczególny chciał zademonstrować swój stosunek do niej²⁷. Rudymen-tarny charakter ma chociażby przepis art. 21 ust. 1 Konstytucji RP, w którym mowa jest o tym, że Rzeczpospolita Polska chroni własność i prawo do dziedziczenia. Pozostaje on w funkcjonalnym związku z przepisem art. 64 ust. 1 Konstytucji RP²⁸, który każdemu przyznaje prawo do własności, innych praw majątkowych oraz prawo do dziedziczenia.

Trzeba jednak stwierdzić, że prawo własności nie ma charakteru absolutnego²⁹. Możliwość jego ograniczenia została przewidziana już w postanowieniach samej Konstytucji. Przepis art. 64 ust. 3 Konstytucji RP stanowi, że własność może być ograniczona jedynie w drodze ustawy i tylko w zakresie, w jakim nie narusza ona istoty tego prawa. Z treścią tej normy koreluje także regulacja zawarta w przepisie art. 46 Konstytucji RP,

²⁶ Dz. U. Nr 78, poz. 483.

²⁷ S. Jarosz-Żukowska (w:) *Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji RP*, pod red. B. Banaszaka, A. Preisnera, Warszawa 2002, s. 251.

²⁸ *Ibidem*, s. 256.

²⁹ Orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego w sprawach P 2/98, K 27/00, P 11/98.

który dopuszcza stosowanie przepadku rzeczy³⁰. Prawo własności może doznać ograniczeń także na skutek wywłaszczenia, które zostało przewidziane w art. 21 ust. 2 Konstytucji RP. Nie można również zapomnieć o treści przepisu art. 31 ust. 3 Konstytucji RP, zezwalającego na ograniczenia w zakresie korzystania z konstytucyjnych wolności i praw w warunkach określonych w tym przepisie (tzw. zasada proporcjonalności). Pojawia się w związku z tym pytanie: która z powyższych regulacji stanowi podstawę ograniczania prawa własności poprzez orzekanie przepadku poręczenia majątkowego w procesie karnym?

Jako pierwszą z całkowitą pewnością odrzucić można instytucję wywłaszczenia. Przepadek poręczenia majątkowego nie spełnia bowiem podstawowych celów, dla których wywłaszczenie może być stosowane³¹. Udzielenie odpowiedzi na powyższe pytanie nie jest już tak proste w stosunku do pozostałych dwóch regulacji, tj. ogólnej możliwości ograniczania praw i wolności konstytucyjnych (art. 31 ust. 3 Konstytucji RP) oraz możliwości orzekania przepadku na mocy przepisu art. 46 Konstytucji RP.

Wydaje się, że podstaw orzekania przepadku nie należy poszukiwać w treści przepisu art. 31 ust. 3 Konstytucji RP, a więc przy zastosowaniu tzw. zasady proporcjonalności³². Jest to bowiem regulacja zezwalająca jedynie na ograniczenie praw i wolności określonych w Konstytucji, natomiast orzeczenie przepadku stanowi już naruszenie istoty prawa własności.

Nasuwa się myśl o związku przepadku poręczenia majątkowego z przepisem art. 46 Konstytucji RP. Przede wszystkim dlatego, że także w tym przepisie ustawodawca posłużył się pojęciem przepadku. Regulacja ta ma charakter gwarancyjny i stanowi potwierdzenie nienaruszalności własności³³. Jednocześnie jednak ustanawia ona jedną z dwóch dopuszczo-

³⁰ A. Młynarska-Sobaczewska (w:) *Polskie prawo konstytucyjne*, pod red. D. Góreckiego, Warszawa 2012, s. 100; P. Wiliński (w:) *System prawa karnego procesowego. Zagadnienia ogólne*, t. I, cz. 1, pod red. P. Hofmańskiego, Warszawa 2013, s. 794 i n.

³¹ A. Kulig (w:) *Prawo konstytucyjne RP*, pod red. P. Sarneckiego, Warszawa 2011, s. 153.

³² A. Stępkowski, *Zasada proporcjonalności w europejskiej kulturze prawnej. Sądowa kontrola władzy dyskrecjonalnej w nowoczesnej Europie*, Warszawa 2010, s. 354 i n.

³³ P. Sarnecki, komentarz do art. 46 Konstytucji (w:) *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, pod red. L. Garlickiego, Warszawa 2011, s. 2; P. Wiliński, *Proces karny w świetle konstytucji*, Warszawa 2011, s. 239.